

**Ispaniškosios Švč. Mergelės Marijos Belaisvių
Vaduotojos brolijos Žemaičių vyskupijoje:
istorija ir svarba lokalioms pamaldumo tradicijoms**

Regimanta STANKEVIČIENĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Pagrindinės sąvokos: *Žemaičių vyskupija, bažnytinė brolija, Švč. Mergelė Marija Belaisvių Vaduotoja (Beata Maria de Mercede), mercedarai.*

Įvadas

Lietuvos istorijos, jos kultūros ar nacionalinio identiteto tyrimai negali apsieiti be krikščionybės mūsų šalyje istorijos ir Bažnyčios kultūrinio paveldo pažinimo. Tai pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvos mokslininkų (ir kai kurių kitų šalių kolegų) vis plačiau ir įvairiau tyrinėjama, bet daug kas dar likę nepažinta ir neįvertinta.

Nors katalikų parapijose prie įvairaus rango šventovių veikusios pasauliečius vienijusios brolijos sulaukia dėmesio kitos tematikos ir problematikos darbuose, kai kurios yra tyrinėtos paskirai arba lokaliomis grupėmis, vis dėlto tai vienas iš objektų ir reiškinių, tebestokojančių ir išsamesnių, ir sintetinių tyrimų. Nepaisant to, kad Marijos garbei skirtos brolijos bene geriausiai ištyrinėtos ir seniai pastebėta jų reikšmė, formuojantis lietuviškojo katalikiškojo pamaldumo tradicijoms, bet ir šios grupės maldingosios bendrijos nagrinėtos ne visos. Žemaičių vyskupijos katalikų bažnyčiose ir koplyčiose XVIII–XIX a. veikusios Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos (lot. *Beatae Mariae de Mercede*) brolijos iki šiol buvo likusios vos išvelgiamame istorijos šešėlyje. Šiame straipsnyje jos kompleksiskai tyrinėjamos ir vertinamos pirmą kartą.

Tyrimo tikslas – nustatyti Švč. Mergelės Marijos *de Mercede* brolijų veiklos Žemaičių vyskupijoje laiką, mastą ir parodyti jų svarbą susiformuojant lokaliems vyskupijos katalikiškojo pamaldumo ypatumams.

Vykdam tyrimą naudojamosi analizės, lyginamuoju ir statistiniu metodais. Siekiant tikslo, paeiliui atliekamos kelios nevienodos reikšmės užduotys, straipsnį sudaro keturi skirtingos problematikos skyriai. Pirmajame pristatoma aptariamosios brolijos kilmė, sąsajos su mercedarų vienuolija, jos veikla ir pamaldumu Švč. Mergelei *de Mercede*, brolijos sklaida katalikiškajame pasaulyje ir prielaidos, leidusios šias bendrijas steigti ir Lietuvoje (Žemaičių vyskupijoje). Antrajame skyriuje, kartu su temos ištirtumo analize ir istoriografija, aptariamos su buvusiu keleriopu broli-

jos įvardijimu susijusios terminijos problemos. Po šių dviejų labiau instrumentinių skyrių trečiajame ir ketvirtajame dėstoma pagrindinė medžiaga. Trečiajame skyriuje pateikiami šaltiniais paremti ir susisteminti duomenys, leidžiantys apibūdinti Marijos Belaisvių Vaduotojos brolijų Žemaičių vyskupijoje mastą ir svarbą (nurodomas organizacijų kiekis, paplitimo topografija, chronologija, sugretinama šių ir kelių kitų tuomet gana populiarių ar paraleliai gausėjančių vyskupijoje brolijų statistika). Ketvirtasis skirtas aptariamųjų bendrijų tikslų, veiklos, švenčių aptarimui, pagrindinė – brolijų – tema jame praplečiama kontekstiniais duomenimis apie kitas Švč. Mergelės *de Mercede* kulto apraiškas Žemaičių vyskupijos ir kai kuriose kaimyninėse jai katalikų šventovėse. „Epiloge“ apibūdinamas brolijų likimas. Išvadose tyrimo rezultatai apibendrinami. Aptartosios brolijos pateikiamos kaip Žemaičių vyskupijai XVIII–XIX a. būdingas (tapęs savu), bet Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, visos Abiejų Tautų Respublikos, o ir platesniame – Europos – kontekste išskirtinis pamaldumo Marijai reiškinys. Be tiesioginio užsibrėžtų užduočių vykdymo, straipsniu siekiama papildyti brolijų ir pamaldumo kultūros Žemaičių vyskupijoje ir Lietuvoje tyrimus.

Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos (*de Mercede*) kultas ir jo puoselėtoja mercedarų vienuolija

Prieš pradėdant nagrinėti aptariamojo titulo brolijų Žemaičių vyskupijoje istoriją, reikia pristatyti jas įsteigusią ir vėliau už savo ordino ribų išplatinusią vienuoliją, priskiriamą vadinamiesiems elgetaujantiems ordinams. Tai Išpirkų Švč. Mergelės Marijos, belaisvių išpirkimo ordinas (lot. *Ordo Beatae Mariae de Mercede Redemptionis Captivorum*, santr. *O de M.*), trumpiau vadinamas jo titulinės globėjos Marijos *de Mercede* ar tiesiog mercedarų vienuolija. Pasak tradicijos, belaisvių vadavimo (išpirkimo) misiją vykdantį ordiną jo įkūrėjui šv. Petriui Nolaskui (1188–1256; kanonizuotas 1628 m.) įsteigti pavedusi pati Švč. Mergelė, 1218 m. apsireiškusi šiam būsimam šventajam. Pavedimą įgyvendinti padėjo panašius Marijos regėjimus patyrę Aragono karalius Jokūbas I Užkariautojas (1213–1276) ir jo auklėtojas bei nuodėmklausys dominikonas šv. Raimondas Penjafortietis (*de Peñafort*, apie 1175–1275; kanonizuotas 1601 m.). Jiems ir vietos vyskupui dalyvaujant mercedarų vienuolija 1223 m. rugpjūčio 10 d. įkurta Barcelonos katedroje, nors vienuolijos pradžia tapatinama ir su 1218 m. regėjimų data. Įkvepiantis pavyzdys mercedarų ordino steigėjams buvo XII a. pabaigoje įkurta to paties pobūdžio misiją jau vykdžiusi Švč. Trejybės, belaisvių išpirkimo (trumpai – trinitorių) vienuolija¹. Įsidėmėtina, kad pastarosios reformuota – basųjų arba ispaniškųjų trinitorių – atšaka 1685–1864 m. veikė ir Abiejų Tautų Respublikoje, jai žlugus – buvusiose šios valstybės žemėse², o mercedarų ordinas nei Lenkijos karalystėje, nei Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nebuvo įsikūręs.

¹ Trinitorių vienuolija apie 1194 m. šv. Jono Matiečio ir šv. Felikso Valuječio įkurta Serfrua (*Cerfroid*, Prancūzija), o 1198 m. patvirtinta popiežiaus Inocento III.

² Plačiau apie šį ordiną ir jo Šv. Joakimo – Lenkijos ir Lietuvos – provinciją yra rašiusi ir straipsnio autorė (S t a n k e v i č i e n ė 2017, 25–27, 45–50, 79–86).

Mercedarų veikla pradėta nuo prieglaudos buvusiems kariams belaisviams Barselonoje įsteigimo, bet netrukus ji išsiplėtė, imtasi karo belaisvių išpirkų organizavimo. Šios vienuolijos įkūrimą 1235 m. galutinai patvirtino popiežius Grigalius IX (1227–1241), jai suteikdamas šv. Augustino regulą. Aptariamojo ordino vyrų šaka iš pradžių dalijosi į riterių ir elgetaujančiųjų vienuolių atšakas, bet 1317 m. karinė atšaka panaikinta; moterų atšaka įkurta 1265 metais. Mercedarų vienuolija, vėliau patyrusi kitų reformų (XVII a. pradžioje įsteigta basųjų mercedarų atšaka), o XIX a. – krizę, tebeveikia iki šiol („Niewolnictwo“ 1885, 266; S t e m m e r 1893, 396; „Mercedaryusze“ 1912, 7; V a i š n o r a 1958, 45; Z u r i a g a 2005, 37–52). Nuo 1776 m. jos misija transformuota į kalinių, dar vėliau ir į priklausomybėse „įkalintų“ žmonių globą ir sielovadą.

Į ordino pavadinimą įrašyta ypatingiausia dangiškoji šios vienuolijos globėja Švč. Mergelė Marija, kuriai suteiktas Išpirkų – *de Mercede* – titulas (isp. *merced* reiškia gailestį, bet, atsižvelgiant į epochos ir vienuolijos aplinkos kontekstus, titulą reikia kildinti iš lotynų kalbos; joje šios šaknies žodžiais įvardijamas atlygis arba pirkimas). Juo imti įvardyti ir mercedarų bažnyčiose pagerbiami net kelių ikonografinių atmainų Švč. Mergelės atvaizdai³. Plintant vienuolijai, jau nuo XIII a. jų Gailestingosios globėjos kultas tapo žinomas ne tik Pirėnų pusiasalyje, bet ir Italijoje, Prancūzijoje, o nuo XVI a. kartu su ordinu ėmė skliti Ispanijos ir Portugalijos kolonijose Naujajame Pasaulyje. Specialiai Švč. Mergelės *de Mercede* šventei mercedarų vienuolijoje atlaidų suteikė jau popiežius Urbonas IV (1261–1264). Šventės reikšmė labai išaugo, kai 1690 m. popiežius Aleksandras VIII leido šią iškilnę minėti visoje Ispanijoje, o 1696 m. vasario 22 d. popiežius Inocentas XII liturginiame kalendoriuje jai paskyrė rugsėjo 24 dieną ir patvirtino kaip visos Bažnyčios šventę (V a i š n o r a 1958, 83; Apparitions). Tai labai padidino galimybes propaguoti Marijos Belaisvių Vaduotojos (gelbėtojos) kulto sklaidą ir jos globojamų mercedarų belaisvių vadavimo misiją. Šias užduotis vykdyti padėjo ir pasauliečius būrusios Švč. Mergelės *de Mercede* titulo maldingos brolijos. Jų istorija ne ką jaunesnė už pačią vienuoliją, tačiau brolijos tik maždaug nuo XVIII a. pradžios išplito už ordino ribų ir kaip Švč. Mergelės *de Mercede* kulto sklaidos padaliniai imtos steigti prie parapijų ir kitų katalikų šventovių. Brolijos ir Švč. Mergelės *de Mercede* kultas itin išpopuliarėjo ten, kur veikė mercedarų vienuolija. Jų iki šiol gausu Ispanijoje, Portugalijoje, daugelyje Lotynų Amerikos šalių, aptinkama ir Italijoje, Filipinuose, kai kuriose Afrikos valstybėse. Akivaizdu, kad Pirėnų pusiasalyje Belaisvių Vaduotojos kultą ir jos vardo brolijų veiklą kurstė tiek senos tradicijos, tiek nuolatinės atsikariavimo ir, vėliau, užkariavimo kovos. Lotynų Amerikoje šiam procesui įtakos turėjo mercedarų šiuose kraštuose vykdyta misijų ir evangelizacijos veikla, karų ir vergovės kontekstai. Kitaip nei itin popu-

³ Seniausias *de Mercede* atvaizdas – viduramžiška Marijos su Kūdikieliu soste XIV a. skulptūra iš to paties titulo motininės mercedarų bažnyčios Barselonoje. Vėlesnių jos kartočių ikonografiją papildė simbolinės grandinės, o XVI–XVII a. buvo sukurti ir įsivyravo kelių kitų atmainų šio titulo Marijos atvaizdai.

liarių ordinų skatintas pamaldumas, pavyzdžiui, dominikonų paskleista Rožinio malda ir šio vardo brolijos ar karmelitų Škaplieriaus Marijos kultas ir atitinkamos brolijos, pamaldumas Švč. Mergelei *de Mercede* ir šio titulo brolijos Bažnyčioje pasklido netolygiai: išvardytose šalyse tapo svarbia katalikiškojo pamaldumo ir religinės kultūros dalimi, bet daug kur liko beveik arba visai nežinomos.

Kaip jau minėta, mercedarų vienuolija Lietuvoje, kaip ir kituose Vidurio, Šiaurės ir Rytų Europos kraštuose, neveikė. Tad į toliau aptariamą Žemaičių vyskupiją šios vienuolijos platintos maldingos brolijos atėjo kitu keliu ir palyginti vėlai – XVIII a., kai mercedarų dėka pamaldumas jų titulinei dangiškajai globėjai Švč. Mergelei *de Mercede* buvo įtrauktas į visos Katalikų bažnyčios liturginę kalendorių. Pastaroji šventė, kaip ir atitinkamo titulo brolijos, skleidė Marijos Belaisvių Vaduotojos kultą ir populiarino mercedarų belaisvių išpirkimo misiją. Akivaizdu, kad šio kulto diegimas visoje Bažnyčioje sudarė sąlygas jam paplisti ir Žemaičių vyskupijoje.

Švč. Mergelės *de Mercede* brolijos Žemaičių vyskupijoje: temos ištirtumas ir terminija

Prieš pristatant Žemaičių vyskupijos bažnyčiose veikusias ir pamaldžius paprijiečius vienijusias Švč. Mergelės Marijos *de Mercede* Belaisvių Vaduotojos brolijas, stabtelkime prie šių objektų ištirtumo ir terminų problematikos.

Bemaž iki XXI a. (neskaitant poros fragmentiškų išimčių) šios brolijos neminėtos Lietuvos bažnyčios, jos meno istorijos ar kraštotyros publikacijose. Apie jas iki šiol nieko nerašyta lietuviškose enciklopedijose, bažnytinių brolijų Lietuvoje apžvalgoje (Jo v a i š a 2001, 109–128) ir bažnytinėms procesijoms XVII–XVIII a. bei su jomis susijusiai dailei Lietuvoje skirtoje knygoje (G r i c i ū t ė - Š v e r e - b i e n ė 2011)⁴. Bene pirmasis šio titulo brolijas lietuviškoje istoriografijoje paminėjo Juozas Vaišnora, jų steigimą teisingai grindęs *de Mercede* šventės atsiradimu Bažnyčios liturginiame kalendoriuje, tačiau tokių brolijų šis autorius teišvardijo tris (V a i š n o r a 1958, 80, 83)⁵, beje, iš jų tik vieną – Liolių bažnyčios – tikrai veikusią, o dvi – Salantų ir Šiaulių bažnyčių – neegzistavusias. Būdinga, kad aptariamios brolijos neminimos ir šioms bendrijoms Abiejų Tautų Respublikoje skirtose senosiose ir šiuolaikinėse lenkų istorikų publikacijose (C h o d y ņ s k i

⁴ Knygoje nei aptariant Švč. Mergelei Marijai skirtus procesijų reikmenis, nei pateiktose suvestinėse procesijų altorėlių ir procesijų vėliavų paveikslų siužetų lentelėse Belaisvių Vaduotojos brolija ir šio pavadinimo (siužeto) paveikslai neminimi.

⁵ Iš autoriaus teksto aišku, kad jis rėmėsi vyskupo Antano Tiškevičiaus 1748 m. reliacija, tačiau jos faktus perrašydamas suklydo, nes toje reliacijoje nurodyta, kad Salantuose veikė „Belaisvių Išpirkėjų trinitorių“, t. y. Švč. Trejybės, brolija, o Šiauliuose – Rožinio Marijos brolija (*Relationes status* 1971, 325, 329). Tikėtina, kad būtent painiava dėl Salantų brolijos leido Vaišnora, o paskui jį ir kitiems tvirtinti, kad Belaisvių Vaduotojos brolijas steigė trinitoriai.

1873; Litak 1997) ar skelbiama duomenų tik apie vieną ir jį vadinamą reta (Flaga 2004, 92⁶).

Tik nuo pačios XX a. pabaigos Lietuvos menotyrininkai ir istorikai, pristatydami Pakruojo, Judrėnų, Lieplaukės, Liolių ir Varnių bažnyčių Belaisvių Vaduotojos paveikslus, pačių bažnyčių arba jų brolių istoriją, ėmė minėti ar net atskirai aptarti (Didžpetris 1999, 96–104) ir šių šventovių Belaisvių Vaduotojos brolijas (Didžpetris 1996; 42–53; Skrinckas 1999, 225; Spurgevičius 2004, 259–261; Klajumienė 2005, 369/165–377/173; Ramonienė 2005, 378/174–389/185; Griciūtė 2005, 390/186–406/202; Stankevičienė 2007, 163; Paknys 2008, 117–133; Valančiūtė 2009, 61–62; Spurgevičius 2013, 58, 75–76; Giniūnienė 2016, 214–216). Deja, beveik visose šiose publikacijose įsivėlė klaidų atitinkamos ikonografijos Švč. Mergelės paveikslų kilmės, Marijos Belaisvių Vaduotojos kulto ir šio titulo brolių populiarumo klausimais, nors padaryta ir vertingų išvalgų. Belaisvių Vaduotojos paveikslų atsiradimas krašto bažnyčiose neteisingai sietas su Abiejų Tautų Valstybės 1656 m. paaukojimu Marijai (Ramonienė 2005, 382/178–386/182) ar su trinitorių veikla (Vaišnora 1958, 80; Jovaiša 2006, 280; Vasiliūnienė 2007, 356; Paknys 2008, 120–121); abu šiuos dalykus galima vertinti tik kaip kontekstinės įtakos veiksnius. Iš visų aptariamąsias brolijas ir jų paveikslus minėjusių tik Asta Giniūnienė Varnių Šv. Aleksandro bažnyčios broliją ir paveikslą jau susiejo su mercedarų vienuolija (Giniūnienė 2016, 214–216). Klaidingai teigta, kad Belaisvių Vaduotojos (*de Mercede*) kultas mūsų krašte nebuvo populiarus (Paknys 2008, 120) ar kad Žemaičių vyskupijoje šio vardo brolijos veikė tik keliose parapijose (*Žemaičių vyskupijos* 2015, 336). Kita vertus, jau pastebėta, kad daugiausia tokių XVIII–XIX a. Marijos atvaizdų saugoma senosios Žemaičių vyskupijos teritorijos bažnyčiose (Stankevičienė 2002, 518; Vasiliūnienė 2007, 356; Giniūnienė 2016, 214).

Tiriant šios vyskupijos šventovių Marijos Belaisvių Vaduotojos brolijas, jų pasklidimo laiką ir mastą, svarbiausi šaltiniai buvo toliau išnašose ir atskirame sąrašė nurodomi daugiausia LVIA saugomi katalikų šventovių inventoriniai aprašai ir bendresnio pobūdžio senosios Žemaičių vyskupijos dokumentai. Svarbių faktų aptikta publikuotame Vincento Juzumo rankraštyje apie Žemaičių vyskupiją (Juzumas 2013). Kontekstinių duomenų semtasi iš kai kurių cituojamų taikomojo mokslo leidinių (specializuotų ir bendro pobūdžio enciklopedijų, žinytų) ir kt.

Oficialus lotyniškas aptariamųjų brolių pavadinimas nekito, o kitomis kalbomis vartoti ir lotynišką segmentą išlaikiusieji, ir jo nebeturintieji, be to, keleriopai verčiami įvardijimai. Senuosiuose XVIII–XIX a. bažnyčių dokumentuose lenkų kalba brolijos dažniausiai vadinamos „Belaisvių“ arba „Belaisvių globėjos“

⁶ Jerzy Flaga, pristatydamas ir aptardamas Žemaičių vyskupijos brolijas, naudojami bemaž tik vienu šaltiniu – 1748 m. vyskupo Antano Tiškevičiaus reliacija Romai (publikuota: *Relationes status* 1971). Apie Marijos *de Mercede* brolių duomenis šioje reliacijoje rašoma 7 išnašoje.

Švč. Mergelės titulais (LVIA 1800, 80; LVIA 1850, 54v). Vėlesniuose rusiškai parašytuose dokumentuose minimos nebe brolijos, o tik jų vardo atlydai, altoriai ar paveikslai; juose prie Marijos ar Dievo Motinos vardo kartais būna prirašytas *de Mercede* titulas (KBA 1902), o kartais jis būna išverstas į rusų kalbą ir pakeistas žodžiais „Belaisvių išlaisvinimo“, „Išpirkų“ arba „Belaisvių“ (KAKA [apie 1870], 4, 37, 43). XX a. I pusės lietuviškuose tekstuose aptinkamas „Nevalninkų“ (K a i r i š k i s 1910, 372), „*de Mercede* (Nevalnykų) Marijos“ (KBA 1933) ar „Marijos Išliuosavimo nelaisvių“ (KBA 1919) pavadinimas. Skirsnemunės parapijoje XX a. ketvirtajame dešimtmetyje leistame laikraštėlyje minimas „Marijos Belaisvių Užtarėjos (Nevalninkų)“ brolijos altorius, nors jo paveikslas vadinamas Švč. Mergelės Maloningosios („Šv. Panelės loskavosios“) atvaizdu (*Mūsų parapija* 1939, 10, 123; 1937, 3, 43). Vėliau Vaišnora, paminėjęs šio titulo bažnyčias Lietuvoje, rugsėjo 24 d. šventę ir kelias brolijas, rašė apie Mariją „Belaisvių Išlaisvintoją (*BV Mariae de Mercede*)“ (V a i š n o r a 1958, 45, 80, 83, 226). Tad šios brolijos pavadinimas lietuvių kalba ilgai nebuvo nusistovėjęs, bet nuo XX a. pabaigos brolijoms įvardyti vartojamas Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos pavadinimas. Jis ne naujai sukurtas, o perimtas iš šio titulo parapijos bažnyčių, kurių Lietuvoje yra tik dvi: Kairių (Šiaulių r.) ir Sutkų (Šakių r.), ir jos abi yra išaugusios iš atitinkamo vardo koplyčių (M i s i u s, Š i n k ū n a s 1993, 178, 501).

Rašant apie ilgai nenusistovėjusį lietuvišką brolijų įvardijimą, paminėtina ir šių brolijų meninio paveldo – Marijos paveikslų – pavadinimų Lietuvos menotyroje istorija. Ji atspindi ilgai egzistavusią žinių apie šio siužeto kūrinius ir jų kilmę stoką.

Sovietmečiu religinės dailės tyrinėjimai buvo suvaržyti, bet tuometės Kultūros ministerijos paminklosaugos specialistai nuo 1960 m. lankė bažnyčias, jose fotografavo ir registravo dailės paveldo objektus. Todėl jau 1971–1972 m. keli senosios Žemaičių vyskupijos bažnyčiose išlikę Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos paveikslai buvo paskelbti valstybės saugomais dailės objektais, tik jiems buvo priskirtas bendresnio pobūdžio – Marijos, krikščionių globėjos – pavadinimas (*Lietuvos TSR* 1973, 494, 502, 531, 653, 688, 746). Tarp Vietinės reikšmės dailės paminklų sąrašą 1980 m. papildžiusių objektų buvo įrašytas ir Lieplaukės bažnyčios (Telšių r.) procesijų altorėlis su paveikslu „Marija, belaisvių globėja“ (*Lietuvos Respublikos* 1993, 330). Vėliau šio siužeto tapybos kūriniams taikytas bendras „Švč. Mergelės Marijos“ (M a t u š a k a i t ė 1998, 30, 37, il. 55) ar „Kalinijų globėjos“ (A l e k s a n d r a v i č i ū t ė 2002, 106) įvardijimas. Tik XXI a. pradžioje imtas vartoti Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos pavadinimas (S t a n k e v i č i e n ė 2002, 518; K l a j u m i e n ė 2005, 369/165; R a m o n i e n ė 2005, 382/178) ir dabar jis jau yra įsitvirtinęs.

Belaisvių Vaduotojos brolijos Žemaičių vyskupijoje: chronologija ir mastas

Archyviniai ir kiti panaudoti šaltiniai suteikė duomenų, kad senojoje Žemaičių vyskupijoje Belaisvių Vaduotojos brolijų veikė tikrai nemažai. Jos pristatomos pa-

gal įsteigimo chronologiją: pirmiau vardijamos tos dešimt, kurių veikimo faktas pagrįstas dokumentais, leidimo jas steigti ir (arba) įkūrimo datos arba nedidelis laikotarpis žinomi. Po to paminimos dar dvi: vienos jų nenustatyta įsteigimo data, kitos dar nepagrįstas pats egzistavimo faktas. Paeiliui numeruojamos ir įvardijamos šventovės, kuriose veikė Švč. Mergelės Marijos *de Mercede* brolijos, nurodoma, kada ir kas šias pamaldžias bendrijas leido jose įsteigti. Dar pateikiama išaiškinta informacija apie brolijos įvedimą į šventovę ir kiti aptikti svarbiausi duomenys, nors komentarų šioje pagrindinių faktų dėstymo dalyje vengiama ir apsiribojama tik būtiniaisiais.

1. Varnių Šv. Aleksandro parapijos bažnyčioje veikusi Belaisvių Vaduotojos brolija, tikėtina, buvo pirmoji Žemaičių vyskupijoje įsteigta tokia bendrija. Popiežius Inocentas XIII (1721–1724) leidimą tam suteikė 1723 m. sausio 20 d., o Žemaičių vyskupas Aleksandras Mykolas Horainas (1716–1735) jį aprobavo 1724 m. rugsėjo 24 dieną. Ši popiežiaus brevė, XIX a. I pusėje vardijama tarp bažnyčios dokumentų (LVIA 1801, 443v; LVIA 1839b, 295v), sudegė 1854 m. gegužės 31 d. gaisre (LVIA 1865, 313; G i n i ū n i e n ė 2016, 214)⁷.
2. Netrukus ėmė veikti ir Liolių Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai paparinės bažnyčios brolija; ją steigti 1727 m. leido popiežius Benediktas XIII (1724–1730) (LVIA 1865, 180), o leidimą patvirtino, pasak Juzumo, broliją 1728 m. šioje bažnyčioje klebonaujant Kazimierui Merderavičiui (*Merderowicz*) įkurdinęs vyskupas A. M. Horainas (J u z u m a s 2013, 786). Liolių Švč. Mergelės Marijos *de Mercede* brolija ir jos titulinis paveikslas altoriuje minimi 1744 ir 1748 m. (P a k n y s 2008, 120; *Relationes status* 1971, 315). Vėliau, XIX a. II pusėje, teigta, kad ši brolija į bažnyčią įvesdinta tik 1772 m. vyskupo Jono Domininko Lopacinskio (1762–1778) (LVIA 1865, 180v), bet veikiausiai tai jos privilegijų atnaujinimo ar iškilmingo įvedimo į 1768 m. iškilusią naują Liolių Šv. Simono ir Judo Tado bažnyčią data.
3. 1744 m. pastatytoje naujoje Girkalnio Šv. Jurgio parapijos bažnyčioje Belaisvių Vaduotojos brolija įsteigta popiežiaus, matyt, Benedikto XIV (1740–1758), leidimą 1746 m. liepos mėnesį aprobavus vyskupui Antanui Tiškevičiui (1740–1762) (LVIA 1865, 58). Tačiau leidimas įgyvendintas ne anksčiau nei 1748 m., nes tų metų šio vyskupo reliacijoje, minint Girkalnio bažnyčią, brolija dar nevardijama (*Relationes status* 1971, 318).
4. Beveik tuo pat metu popiežius Benediktas XIV leido Vaduotojos broliją įsteigti Skuodo parapijai priklausiusioje filijinėje Šačių Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje, o 1747 m. birželio 6 d. leidimą patvirtino vyskupas Tiškevičius (LVIA 1865, 223)⁸. Ši pamaldi bendrija taip pat bus pradėjusi veikti vėliau: ji

⁷ Varnių Šv. Aleksandro bažnyčios Belaisvių Vaduotojos brolija kažkodėl praleista vyskupo Tiškevičiaus 1748 m. reliacijoje, bet minima kiek platesniame ir ankstesniame jos vadinamajame B variante (*Relationes status* 1971, 315). Beje, 1801 m. inventoriuje popiežiaus brevės data nurodyta kiek kita – 1723 m. sausio 12 d. (LVIA 1801, 443v).

⁸ Kitur rašoma, kad 1747 m. birželio 6 d. datuotas popiežiaus leidimas ir kad Šačių filija priklausiusi Mosėdžio parapijai (J u z u m a s 2013, 323).

- irgi neminama šio vyskupo 1748 m. reliacijosje (*Relationes status* 1971, 330). Įsidėmėtina, kad 1802 m. prie šios bažnyčios buvo įsteigta ir Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos altarija (LVIA 1805, 58v).
5. Kurtuvėnų Šv. Kryžiaus bažnyčioje įvestos ir vėliau naujoje dabartinėje Šv. Jokūbo bažnyčioje veikusios Belaisvių Vaduotojos brolijos įkūrimo laikas XIX a. dokumentuose neminimas (LVIA 1800; LVIA 1865, 17). Tačiau faktas, kad ji neįvardyta vyskupo Tiškevičiaus 1748 m. reliacijosje, ir nuoroda, jog leidimas šią maldingą bendriją steigti sudegė 1763 m. pradžios gaisre (*Relationes status* 1971, 326; LVIA 1820, 249), leidžia teigti, jog brolija įkurta 1748–1762 metais.
 6. XVIII a. viduryje aptariamųjų maldingų sambūrių skaičių papildė Šakynos Šv. arkangelo Mykolo bažnyčioje to paties popiežiaus Benedikto XIV (1750 m. gruodžio 4 d.) ir taip pat vyskupo Tiškevičiaus (1751 m. lapkričio 19 d.) leidimu įvesta brolija; jos galiojimą pratęsė 1800 m. rugpjūčio 13 d. vyskupo Stepono Giedraičio (1778–1802) duotas leidimas (LVIA 1815; LVIA 1865, 234–235).
 7. Gardamo filijinėje Švč. Trejybės⁹ (ji priklausė Kvėdarnos parapijai, o nuo XIX a. pr. – Žemaičių Naumiesčio parapijai) bažnyčioje Švč. Mergelės Belaisvių Vaduotojos brolija įvesta taip pat Benediktui XIV 1754 m. leidus ir vyskupui Tiškevičiui šį leidimą patvirtinus (LVIA 1839a; LVIA 1865, 42–43).
 8. Popiežius Klemensas XIII (1758–1769) 1760 m. gegužės 5 d. leido, o vyskupas Tiškevičius 1761 m. gegužės 29 d. aprobavo Švč. Mergelės Marijos *de Mercede Redemptionis Captivorum* broliją, kuri tų metų rugsėjo 27 d. buvo įvesta į Pakruojų Šv. Jono Krikštytojo parapijos bažnyčią; brolijos įsteigimu ir atlydų jai gavimu pasirūpinęs vietos klebonas Andriejus Čepulevičius (LVIA 1865, 147v; *D i d ž p e t r i s* 1999, 96–104; *Š e i ž y s* 1998, 546; *S k r i n s - k a s* 1999, 225; *J u z u m a s* 2013, 661).
 9. Kvėdarnos parapijos Judrėnų Šv. Antano filijinėje bažnyčioje Belaisvių Vaduotojos broliją steigti 1771 m. liepos 8 d. leido popiežius Klemensas XIV (1769–1774), o 1772 m. šį leidimą patvirtino vyskupas Jonas Domininkas Lopacinskis (LVIA 1865, 117).
 10. Lieplaukės Šv. Jurgio (tuometėje Alsėdžių parapijos filijos ir vyskupo valdos) bažnyčioje Vaduotojos brolija įsteigta tam pačiam popiežiui ir tam pačiam vyskupui leidus ir ėmė veikti 1773 m. (*K l a j u m i e n ė* 2005, 369/165)¹⁰.
 11. Apie Skirsnemunės Šv. Jurgio bažnyčios Belaisvių Vaduotojos broliją nežinoma, kad 1802 m. ji veikė (LVIA 1865, 60), bet tikėtina, kad ji, kaip ir kitos to paties pavadinimo brolijos, buvo įsteigta XVIII a. II puseje: 1748 m. (*Relatio-*

⁹ Dabartinė Gardamo parapijos bažnyčia yra šv. Roko titulo.

¹⁰ Autorė, remdamasi Lieplaukės bažnyčios archyve tebesaugoma Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos brolijos knyga ir kitais dokumentais, nurodo tikrą brolijos veiklos pradžios datą – 1773 m. Kitur, gal perrašant, suklysta ir įrašyta 1779 m. data (LVIA 1865, 345v).

nes status 1971) dar neminima. Įsteigimo dokumentas galėjo sudegti 1818 m. šios bažnyčios gaisre (M i s i u s, Š i n k ū n a s 1993, 173).

12. Juzumas minėjo, kad Pernaravos Nukryžiuotojo (Ariogalos parapijos) filijos bažnyčioje taip pat veikė „Belaisvių Vaduotojos“ brolija (J u z u m a s 2013, 1003). Iš tiesų, XIX a. II pusėje šioje bažnyčioje tebešvėsti „Belaisvių Išlaisvinimo Dievo Motinos“ atlidai (KAKA [apie 1870], 4). Kita vertus, vyskupijos dvasininkų 1865 m. ataskaitose apie brolijas Pernaravos šventovės brolija neminima (LVIA 1865). Jei ji, kaip ir kitos Žemaičių vyskupijoje, buvo įsteigta XVIII a., tai patvirtinantys dokumentai galėjo sudegti 1815 m. kartu su senąja bažnyčia¹¹.

Kaip matyti, iš dvylikos žinomų brolijų bent dešimt savo veiklą pradėjo maždaug penkių dešimtmečių laikotarpiu – 1724–1773 metais. Pirmoji įsikūrė tuometčiame vyskupijos centre – Varniuose, ją ir Liolių bažnyčios broliją steigti leido popiežiai Inocentas XIII, Benediktas XIII ir vyskupas Aleksandras Mykolas Horainas. Tad šis vietos hierarchas tikrai prisidėjo prie Marijos Belaisvių Vaduotojos garbinimo vyskupijoje pradžios, bet ar ją inicijavo, nežinoma. Kitus Benedikto XIV suteiktus leidimus steigti brolijas keturiose vyskupijos bažnyčiose ir dar vieną vėlesnį leidimą patvirtino vysk. Antanas Domininkas Tiškevičius. Dar bent dvi brolijos įsteigtos vyskupiją valdant Jonui Domininkui Lopacinskiui. Tačiau šių trijų vyskupų, kaip ir parapijų klebonų, filialistų, kitų dvasininkų, bažnyčių koliautorių, vaidmuo aptariamajame maldingumo skatinimo procese dar laukia tyrinėjimų¹². Kiek autorė yra pastebėjusi, XVIII a. katalikiškųjų brolijų plėtra visoje LDK, palyginti su ankstesniais šimtmečiais, apskritai vyko labai sparčiai ir dauguma jų dažniausiai buvo steigiamos klebono, kito vietos kunigo arba įtakingo parapijiečio (koliatoriaus ir pan.) iniciatyva.

Pastebėtina, kad aptariamųjų brolijų įkūrimo laikas veikiausiai apsiriboja Abiejų Tautų Respublikos gyvavimo laikotarpiu. Šį faktą būtų įdomu patyrinti kitų pamaldžių bendrijų Žemaičių vyskupijoje kontekste, siekiant nustatyti, ar tai gali būti susiję su bendrais katalikiškosios veiklos suvaržymais, ar su aptariamąsios brolijos pavadinimu ir veikla, kurie okupacinei valdžiai nuo pat pradžių galėjo kelti įtarimų.

Belaisvių Vaduotojos brolijos populiarumo mastą parodo duomenų apie jas palyginimas su kitų daugiau ar mažiau jau tyrinėtų Žemaičių vyskupijos bažnyčiose veikusių maldingų bendrijų statistika ir įsteigimo chronologija. Dar trūksta duomenų norint palyginti su kitomis populiariausiomis Marijai skirtomis – Rožinio Švč. Mergelės ir Marijos Škaplierinės – brolijomis, bet verta paminėti, kad

¹¹ Dabartinė Pernaravos bažnyčia pastatyta po 1815 m. įvykusio šios vietos ankstesnės bažnyčios gaisro (*Bažnyčių vaizdai* 2016, 177).

¹² Šiuo metu autorei žinomi tik pavieniai faktai. Koliatoriaus pamaldumo Marijai *de Mercede* pavyzdys – Judrėnų šventovės fundatoriaus Liudviko Semaškos sūnaus Aleksandro 1788 m. užrašyta suma kunigo išlaikymui, už tai įpareigojant aukotojo intencija kas mėnesį aukoti prie Belaisvių Vaduotojos altoriaus vienerias skaitytines Mišias (S p u r g e v i - č i u s 2004, 258; V a l i n č i ū t ė 2009, 60).

1748 m. šioje vyskupijoje Rožinio brolijų būta septynių, o Škaplierinės – penkių (*Relationes status* 1971, 294–344). Tuo metu Belaisvių Vaduotojos dvi brolijos vyskupijoje jau veikė, dvi buvo kuriamos.

Geriau sektųsi palyginti su keliomis populiariomis kitų grupių brolijomis. Pavyzdžiui, nuo XVII a. pradžios šioje vyskupijoje steigtų Šv. Onos brolijų žinoma veikus 14, iš jų net dešimt buvo pavaldėtos iš XVII a., keturios įkurtos XVIII a., o 1865 m. tebeveikė dešimt (B i r š k y t ė - K l i m i e n ė 2014, 107). Jei Šv. Onos brolijos pradėtos steigti anksčiau, tai pora kitų Lietuvoje (ir apskritai, kaip ir aptariamoji Belaisvių Vaduotojos) pasklido tik XVIII amžiuje. Švč. Trejybės brolijų 1727–1785 m. Žemaičių vyskupijos bažnyčiose buvo įsteigta dvylika, o Švč. Jėzaus Širdies brolijų nuo 1744 m. buvo įkurdinta keturiolika (S t a n k e v i č i e n ė 2017, 384–387). 1865 m. Švč. Trejybės brolijų buvo suskaičiuota devynios ir dar viena iš buvusios Vilniaus vyskupijos, o Švč. Širdies brolijų tuomet paminėta dvylika senosios vyskupijos ribose ir dar septynios iš naujai prijungtų ir pertvarkytų dekanatų (LVIA 1865, 17–373).

Švč. Mergelės *de Mercede* brolijų 1865 m. tuometėje Telšių vyskupijoje vardijama vienuolika (visos aptartosios, išskyrus Pernaravos) (Ibid.). Tad jos buvo vienos populiarenių vyskupijoje.

Švč. Mergelės Belaisvių Vaduotojos brolijų veikla paliko toliau tyrinėtiną pėdsaką ne tik Žemaičių vyskupijos pamaldumo kultūroje, bet ir Marijos atvaizdų pavelde. Gaisrai, karai ir kitokios nelaimės, šventovių perstatymai ir kitos priežastys lėmė, kad Gardamo, Girkalnio ir Pernaravos bažnyčiose Marijos Belaisvių Vaduotojos atvaizdų nebeliko, kitur jų saugoma įvairaus laiko, kai kur – ne po vieną. Tačiau šių atvaizdų analizė – jau kito, publikuojamus tyrimus pratęsiančio straipsnio užduotis.

Brolijų veikla, šventės, kitos Marijos *de Mercede* kulto apraiškos Žemaičių vyskupijoje

Pereinant prie aptariamųjų brolijų steigimo tikslų, galima pacituoti 1865 m. dokumento žodžius apie Liolių bažnyčioje veikusios tokios bendrijos tikslą „vaduoti belaisvius arba padėti visokių rūšių nelaimėse ir melstis Dievui už kenčiančius“ (LVIA 1865, 180). Ar už esančius nelaisvėje tebuvo meldžiamasi, ar prie jų vadavimo buvo prisidedama ir kitaip (lėšų rinkimu?), dabartinėje tyrimų stadijoje atsakyti sudėtinga. Tačiau aišku, kad ši brolija, kaip ir kitos, buvo steigiama rūpinantis ne tik (ir ne tiek?) specifinės jos užduoties vykdymu, bet ir katechezės, krikščioniškosios etikos diegimo bei pamaldumo plėtros bendruomenėse tikslais. Belaisvių Marijos brolija per keliolika metų buvo įkurta dviejose vienos – Kvėdarnos – parapijos šventovėse: Gardame ir Judrėnuose. Antroji, matyt, kurta todėl, kad bus pasiteisinę į pirmąją dėtos viltys ir pastangos pagerinti pastoracinį darbą. Apie šio darbo rezultatų stiprinimo siekius byloja ir Varnių parapijos bažnyčioje veikusios brolijos pristatymas, nurodant, kad jos tikslas yra „Dievo šlovės padauginimas“, taip pat „Dievo malonių tikintiesiems įgijimas ir švento krikščioniško pamaldumo pagerinimas“ (LVIA 1839b, 295). Šios brolijos pareigūnų (jų 1839 m.

išvardyta devyni) sąrašas parodo, kad tai buvo tikinčiuosius vyrus vienijusi bendrija (Ibid., 296). Benedikto XIV bulės Šakynos bažnyčios brolijai nuorašas leidžia teigti, kad atleidai Belaisvių Vaduotojos brolijos nariams buvo suteikiami už tinkamą krikščioniškųjų priedermių pildymą. Kaip ir kitų katalikiškųjų maldingų brolijų nariams, taip ir įstojusiems į Marijos *de Mercede* broliją įsirašymo dieną ir kitomis nustatytomis progomis reikėjo dalyvauti šv. Mišiose, atlikti išpažintį, priimti Komuniją, melstis už mirusius brolijos narius ir pan. (LVIA 1850, 56v–57v).

Pagrindiniai aptartųjų brolijų atleidai pagal popiežiaus Klemenso VIII (1592–1605) 1605 m. gruodžio 7 d. konstitucija „Quaecumque“ nustatytą tvarką buvo tvirtinami vietos vyskupo. Jie paprastai sutapo su Švč. Mergelės *de Mercede* švente rugsėjo 24 d., bet, esant reikalui, buvo atsižvelgiama į kitas parapijos šventes ir daromos išimtis. Tradiciškai vyskupo buvo paskiriami ir vadinamieji metų ketvirčių atleidai. Šakynos bažnyčioje jie buvo švenčiami pirmą kiekvienos tokios liturginių metų dalies sekmadienį, o pagrindiniams atleidams buvo parinkta Marijos ėmimo į dangų diena, nes rugsėjo pabaigoje (29 d.) čia iškilmingai minėta parapijos titulinė Šv. arkangelo Mykolo šventė. Nežinoma, ar taip buvo nurodyta A. D. Tiškevičiaus leidime, tačiau vėliau tokia brolijos atleidų tvarka remta vysk. Stepono Jono Giedraičio 1800 m. rugpjūčio 13 d. duotu leidimu (LVIA 1815, 481; LVIA, 1828, 6v; LVIA 1865, 234–235; KAKA [apie 1870], 33). Panaši išimtis buvo pritaikyta ir Varnių Šv. Aleksandro bažnyčioje – joje brolijos pagrindiniams atleidams buvo skirtas sekmadienis po Marijos Gimimo (rugsėjo 8 d.) šventės. Šios bažnyčios brolija ne tik buvo pirmeivė vyskupijoje, bet ir veikė uoliai: XIX a. I pusėje, be penkerių atleidų iš sudėtinių lėšų, kas mėnesį buvo aukojamos dvejios (o ne vienerios, kaip buvo labiau įprasta) vadinamosios brolijos Mišios, tad per metus jų susidarydavo net 24 (LVIA 1839, 296). Vėliau, XIX a. II pusėje, iš jų visų teminėti Belaisvių Vaduotojos atleidai (be kitų tradicinių šios parapijos švenčių: Šv. Aleksandro, bažnyčios pašventinimo, Šv. Roko ir Šv. Kryžiaus Išaukštinimo) (KAKA [apie 1870], 51).

Pakruojo parapijoje, kai sekmadienį po rugsėjo 24 d. buvo švenčiami tituliniai brolijos atleidai, vyko ir viena iš dviejų svarbiausių metinių šio miesto mugių (J u z u m a s 2013, 652). Kurtuvėnų bažnyčioje, be įprastu metu minėtos pagrindinės aptariamiosios brolijos šventės, ketvirtiniams atleidams buvo skirtos Švč. Mergelės Nekaltojo Prasidėjimo, Apreiškimo, Apsilankymo ir Gimimo šventės (LVIA 1820, 249). XIX a. pabaigoje aptariamiosios brolijos ketvirčių atleidai Judrėnuose minėti per Šv. Kazimiero, Šv. Stanislovo, Šv. Baltramiejaus ir Šv. Mikalojaus šventes, o Lioliuose – per Šv. Motiejaus, Šv. Pilypo ir Jokūbo, Šv. Marijos Magdalenos ir Šv. Mikalojaus šventes (J u z u m a s 2013, 732, 786). Minėta tokių atleidų ketvirtų buvus ir Lieplaukės, Gardamo, Pernaravos bažnyčiose (J u z u m a s 2013, 301, 802, 865), tik nėra visai aišku, kada jie švęsti¹³.

¹³ Žinoma, kad XIX a. II pusėje Lieplaukėje, be Belaisvių Marijos, minėtos Šv. Juozapo, Šv. Jurgio, Kristaus Žengimo į dangų, Švč. Trejybės, Šv. arkangelo Mykolo, bažnyčios pašventinimo ir Marijos Globos šventės (KAKA [apie 1870], 53), Gardame – Šv. apaštalu Petro ir Pauliaus, Šv. Roko ir Angelų Sargų (Ibid., 37), o Pernaravoje – Šv. Jurgio, Dievo Kūno, Šv. Antano ir Šv. Martyno iškilmės (Ibid., 4).

Akivaizdu, kad vadinamieji ketvirčių atlidai specifinių, brolijai būdingų datų ir progų neturėjo, kiekvienu atveju jie buvo paskiriami derinant su parapijos titulu ir pamaldumo tradicijomis ar jas koreguojant.

Tešiant pamaldumo tradicijų temą pastebėtina, kad Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos kultas, kuri diegė pristatytosios brolijos, Žemaičių vyskupijoje pasklido plačiau nei pačios brolijos. Tai dar tyrinėtinas dalykas, tačiau ir dabar galima paminėti bent tris Žemaičių vyskupijos bažnyčias, kuriose švęsti atitinkamo titulo atlidai.

1. XIX a. II pusėje Belaisvių Vaduotojos atlidai iškilmingai minėti Šateikių (Platelių filijos) bažnyčioje (KAKA [apie 1870], 46); žinoma, kad jau senosios šios vietos šventovės šoninį altorių puošė Švč. Mergelės Belaisvių Vaduotojos paveikslas su aptaisais ir sidabriniais votais (B u t v i l a i t ė 2005, 643/159). Įsidėmėtina, kad 1776 m. iškilusioje senojoje Šateikių bažnytėlėje 1784 m. rugsėjo 4 d. Pijus VI leidęs įsteigti Švč. Mergelės Marijos (titulas nenurodytas) broliją (M i s i u s 2005, 642/158).
2. XIX a. II pusėje „Belaisvių Švenčiausiosios Dievo Motinos“ atlidai taip pat švęsti Pajūrio bažnyčioje (KAKA [apie 1870], 43), ši neišlikusi šventovė iš pradžių buvo Kražių, o nuo 1842 m. Tauragės parapijų filija (dabar parapijos bažnyčia veikia gretimame Dauglaukyje)¹⁴.
3. Kairių (Šiaulių parapijos) koplyčioje, XX a. tapusioje Švč. Mergelės Belaisvių Vaduotojos bažnyčia, švęsti Belaisvių Vaduotojos atlidus 1792 m. sausio 3 d. leido popiežius Pijus VI (LMAVB RS 1850, 151) ir, numanoma, vyskupas Steponas Jonas Giedraitis.

Deja, nė vienoje iš šių trijų šventovių aptariamąsias pamaldumo tradicijas menančio materialaus paveldo neišliko, tačiau apie jas byloja Kairių bažnyčios titulas ir šioje šventovėje iškilmingai tebeminimi Belaisvių Vaduotojos atlidai.

Pristatant aptariamuosius atlidus, reikia išvardyti dar tris šventoves, kurios, kai buvo pasirūpinta atitinkamomis iškilinėmis, nepriklausė Žemaičių vyskupijai, tačiau buvo jos sudėtyje prieš tai arba pateko po to. XIX a. I pusėje Belaisvių Dievo Motinos atlidai pradėti švęsti dviejose tuometės Seinų-Augustavo vyskupijos šventovėse: 1827 m. Apaštališkojo Sosto leidimu – tuometėje Ilguvos parapijos Sutkų koplyčioje (tapusioje Sutkų Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos bažnyčia), o 1837–1886 m. (tikėtina, kad apie 1840 m.) – Slavikų parapijos bažnyčioje, iki XVIII a. pabaigos veikusioje kaip Jurbarko parapijos filija (J o v a i š a, V a s i l i ū n i e n ė 2007, 445–446; J a n k e v i č i e n ė, J o v a i š a, S t a n k e v i č i e n ė 2007, 336, 338). Abi jos iki 1795 m. – galutinio Abiejų Tautų Respublikos padalijimo – priklausė Žemaičių vyskupijai, tad pamaldumą Švč. Mergelės Belaisvių globėjai šiose šventovėse bent iš dalies galima sieti su ankstesniosios ir geografiškai artima likusios vyskupijos tradicijomis.

¹⁴ Pajūrio bažnyčia ne tik du kartus sudegė, bet ir buvo 1954 m. sovietinių pareigūnų nurodymu nugriauta (M i s i u s 2007, 249–252). Apie 1960 m. jos vietoje pastatyta koplyčia 2013 m. audrai nuvertus, tais pačiais metais pastatyta ją atkartojanti medinė dabartinė koplyčia. Parapija 1990 m. atkurta ne senojoje vietoje, o gretimame Dauglaukyje.

Trečioji minėtina – Viešintų Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia. Ši parapija XIX a. viduryje pateko į pertvarkytą Telšių (buv. Žemaičių) vyskupiją, bet Marijos *de Mercede* atlidai, tiesa, sutapatinti su kito titulo Dievo Motinos švente, čia pradėti švęsti anksčiau, bažnyčiai tebesant Vilniaus vyskupijoje. Jie tebeminėti ir XX a. viduryje¹⁵. Nors tiesioginių duomenų neaptinkama, galima numanyti, kad Belaisvių Vaduotojos gerbimui šioje bažnyčioje svarbi buvo Žemaičių vyskupijoje plėtota pamaldumo Belaisvių Vaduotojai tradicija. Pastebėtina, kad jokioje kitoje buvusios senosios Vilniaus vyskupijos (Ukmergės, Zarasų ir Panevėžio apskrįčių) parapijoje, patekusioje į Telšių vyskupiją, Belaisvių Vaduotojos atlidai XIX a. II pusėje nešvęsti (KAKA [apie 1870], 7–27).

Apibendrinant duomenis apie aptariamuosius atlaidus kai kuriose Žemaičių vyskupijos arba gretimose jai bažnyčiose, galima teigti, kad jų įvedimas liudija apie Švč. Mergelės Marijos *de Mercede* kulto, įdiegto ir paskleisto Žemaitijoje šio titulo brolių dėka, plėtrą. Pastebėtina, kad žinomos atlaidų datos tose bažnyčiose, kuriose brolių nebuvo, yra vėlesnės nei kitose šventovėse veikusių brolių įsteigimo metai.

Epilogas

Marijos Belaisvių Vaduotojos brolių Žemaičių vyskupijoje gyvavimą nutraukė Rusijos imperijos valdžia, po 1863 m. sukilimo įgyvendinusi daug Katalikų bažnyčios suvaržymų. Belaisvių Vaduotojos brolių, kaip ir visų kitų Žemaičių ir Vilniaus vyskupijų katalikiškų brolių, veikla buvo uždrausta 1866 metais. Remtasi Vilniaus generalgubernatoriaus (1865–1866) Konstantino fon Kaufmano sudarytos Revizinės komisijos Šiaurės vakarų Romos katalikų bažnyčios dvasininkų reikalams nutarimais, kurie buvo formaliai grįsti tuometės Rusijos įstatymų draudimais veikti bet kokioms valdžios nepatvirtintoms brolijoms ir draugijoms (V o d z i a n o w s k a 2005, 178, 192–193). Švč. Mergelės *de Mercede* maldingos bendrijos vėliau nebeatsikūrė. Bet dėl jų veiklos daugelyje parapijų dar ilgai išliko šio titulo atlidai ir gyvavo pamaldumo Marijai Belaisvių Vaduotojai tradicija.

Dar verta pastebėti, kad iš 18 bažnyčių, kuriose kadaise veikė brolijos ir (arba) vykdavo Belaisvių Vaduotojos atlidai, mūsų dienomis (2019–2020 m.) jie švenčiami tik Kairių, Kurtuvėnų ir Pakruojo bažnyčiose; įdomus sutapimas – visos jos yra dabartinėje Šiaulių vyskupijoje.

¹⁵ 1947 m. Viešintose dirbęs kun. Mykolas Tarvydis rašė, kad šioje bažnyčioje Belaisvių Vaduotojos šventei buvusi skirta rugsėjo 15 d., tačiau dėl artumo bažnyčios titulinei Šv. arkangelo Mykolo šventei ji buvusi perkelta į sekmadienį po rugpjūčio 5 d. ir net imta vadinti tos dienos šventės – Marijos Snieginės – vardu, bet to pervardijimo priežastis nedokumentuota, o ir „viešintiškai daug kartų prašė grąžinti jų mėgstamus ir neužmirštamus atlaidus *de Mercede*“. Vyskupas leidęs Snieginės proga švenčiamuose atlaiduose sakyti pamokslus, skirtus Belaisvių Vaduotojos garbei (T a r v y d i s 1998, 75). Dabar šioje parapijoje iš Dievo Motinos švenčių minimi tik Marijos Snieginės atlidai.

Išvados

Lietuvoje mercedarų (Švč. Mergelės Marijos *de Mercede*, belaisvių išpirkėjų) vienuolija nebuvo įsikūrusi, tačiau šio ordino steigiamos Švč. Mergelės Marijos *de Mercede* (Belaisvių Švč. Mergelės, ar XX a. prigijusio Belaisvių Vaduotojos) titulo brolijos XVIII–XIX a. gana gausiai veikė Žemaičių vyskupijoje. Į ją aptariamiosios maldingos brolijos atėjo po to, kai mercedarų dėka pamaldumas jų titulinei dangiškajai globėjai Švč. Mergelei *de Mercede* buvo įtrauktas į visos Katalikų bažnyčios liturginį kalendorių. Brolijos skleidė mercedarų veiklos – belaisvių išpirkimo – idėją, Marijos Belaisvių Vaduotojos kultą ir prisidėjo krašte stiprinant katalikiškąjį pamaldumą, sąmoningumą ir etiką.

Iš dvylikos žinomų brolijų dešimt buvo įsteigta 1724–1773 m., kitos dvi (o gal tik viena), tikėtina, taip pat XVIII amžiuje. Iš jų vienuolika XIX a. septintajame dešimtmetyje, prieš 1866 m. carinės Rusijos valdžiai uždraudžiant jų veiklą, tebeveikė. Palyginus su tuomečiu Žemaičių vyskupijos bažnyčių skaičiumi, kitų brolijų pasklidimo mastu ir jų plėtros XVIII a. tempais, tai reikšmingas per gana trumpą laikotarpį įsteigtas skaičius.

Švč. Mergelės Marijos *de Mercede* brolijų veikla paliko dar tyrinėtinų pėdsakų Žemaitijos katalikiškose pamaldumo tradicijose ir senosios bažnytinės dailės pavelde: bažnyčiose, kuriose veikė aptariamiosios brolijos, buvo įrengiami Belaisvių Vaduotojos altoriai, išigyjama šio siužeto atvaizdais papuoštų procesijų reikmenų. Marijos *de Mercede* brolijų pamaldumo tradicijos ir atitinkamo Švč. Mergelės atvaizdo ikonografija susiklostė mercedarų tėvynėje – Ispanijoje. Šių atvaizdų Žemaičių vyskupijoje tyrimas – kitos šios autorės publikacijos objektas.

Atliktas Švč. Mergelės Belaisvių Vaduotojos brolijų veiklos Žemaičių vyskupijoje tyrimas papildė žinias apie ispaniškosios katalikiškosios kultūros ir meno sklaidą Lietuvoje (kompleksiškas jų įtakos tyrimas dar neatliktas). Jis atspindi šios kultūros sklaidos Žemaitijoje ypatybes, susietas su specifiniu Marijos, kaip belaisvių globėjos ir vaduotojos iš nelaisvės, įvaizdžiu ir pagerbimo aspektu. Nepavyko aptikti duomenų, kad šio vardo brolijos būtų veikusios kituose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės regionuose ar Lenkijoje, jos, dabartiniais duomenimis, gyvavo tik Žemaičių vyskupijoje. Įsidėmėtina, kad šio titulo brolijos Europoje daugiausia kūrėsi Pietų šalyse, kur veikė jų iniciatorių mercedarų vienuolija.

Atliktas Belaisvių Vaduotojos brolijų tyrimas svarbus Baroko epochos katalikiškosios kultūros ir jos sklaidos Žemaičių vyskupijoje pažinimui. Aptariamųjų brolijų istorija ir su jomis susijęs nematerialus (religinių praktikų ir kt.) ir materialus (dokumentinis, dailės, architektūros ir kt.) paveldas yra šios vyskupijos savasties dalis, įsiliejanti į lokalias Žemaitijos regiono pamaldumo ir katalikiškojo meno tradicijas. Marijos *de Mercede* brolijas ir jų paveldą galima toliau tyrinėti įvairiais (istoriniais, menotyriniais, antropologiniais, etnologiniais ir kt.) aspektais.

Santrumpos

KAKA – Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas

KBA – Kurtuvėnų bažnyčios archyvas

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

Šaltiniai ir literatūra

KAKA [apie 1870] – Kauno gubernijos bažnyčių metinių švenčių žiniaraštis. Spaudinys rusų kalba, KAKA, b. 91, 2–53.

KBA 1902 – Kurtuvėnų bažnyčios inventorių, 1902 m., KBA, lapai nenumeruoti.

KBA 1919 – Kurtuvėnų bažnyčios inventorių, 1919 m., KBA, lapai nenumeruoti.

KBA 1933 – Kurtuvėnų bažnyčios inventorių, 1933 m., su *adaucta*, 1922–1992 m., KBA, lapai nenumeruoti.

LMAVB RS – Mauricijus Griškevičius, Šiaulių ekonomijos istorija iki 1850 m., LMAVB RS, f. 267–3709, l. 151.

LVIA 1800 – Kurtuvėnų bažnyčios inventorių, 1800 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 339, l. 80–80v, 82.

LVIA 1801 – Varnių Šv. Aleksandro bažnyčios inventorių, 1801 m., LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 488, l. 443v.

LVIA 1805 – Šačių filijos bažnyčios vizitacijos aktas, 1805 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 221, l. 58v.

LVIA 1815 – Šakynos bažnyčios inventorių, 1815 m., LVIA, f. 669, ap. 48, b. 481, l. 4v.

LVIA 1820 – Kurtuvėnų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 223, l. 249.

LVIA 1828 – Šakynos bažnyčios vizitacijos aktas, 1828 m., LVIA, f. 669, ap. 48, b. 483, l. 6v.

LVIA 1839a – Gardamo bažnyčios vizitacijos aktas, 1839 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 249, l. 226v.

LVIA 1839b – Varnių Šv. Aleksandro bažnyčios vizitacijos aktas, 1839 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 249, l. 295v–296.

LVIA 1820 – Kurtuvėnų bažnyčios vizitacijos aktas, 1820 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 223, l. 249.

LVIA 1850 – Šakynos bažnyčios vizitacijos aktas, 1850 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 348, l. 1. 54v.

LVIA 1865 – Telšių vyskupijos bažnyčiose esančių brolių byla, 1865 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 890, l. 17–373.

A l e k s a n d r a v i č i ū t ė 2002 – Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Po Gailėstingosios Dievo Motinos skraiste: pilietinis sakraliojo vaizdinio aspektas“, *Kultūrologija*, t. 9: *Lietuvos menas permainų laikais* (sudarytoja ir mokslinė redaktorė Aleksandra Aleksandravičiūtė), 94–109.

Apparitions – „Apparitions de Notre-Dame de la Merci à Barcelone, Espagne, le 1er août 1218“, *La Porte Latine*, [prieiga internete: http://laportelatine.org/apparitions/notre_dame_de_la_merci_espagne_1218/notre_dame_de_la_merci_espagne_1218.php, žiūrėta 2019-08-07].

Bažnyčių vaizdai 2016 – Bažnyčių vaizdai XX amžiaus pradžioje (parengė Diana Streikuvienė), Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

- B i r š k y t ė - K l i m i e n ė 2014 – Lijana Birškytė-Klimienė, „Šv. Onos brolijos Žemaičių vyskupijoje XVII–XVIII a.“, *LKMA Metraštis*. T. 37. *Serija B: Bažnyčios istorijos studijos*. T. VII: *Žemaičių krikštas ir krikščionybė Žemaitijoje: šešių šimtmečių istorija*. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 77–109.
- B u t v i l a i t ė 2005 – Rasa Butvilaitė, „Šateikiai. Bažnyčios istorijos ir architektūros bruožai“, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė* (sudarė Adomas Butrimas), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 643/159–652/168.
- C h o d y ņ s k i 1873 – S. Chodyński [X. S. Ch.], „Bractwo“, *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wehera i Weltego, z licznemi jej dopelnieniami, wydana przez X. Michala Nowodworskiego*, t. I, Warszawa, 551–577.
- D i d ž p e t r i s 1996 – Vytautas Didžpetris, „Pakruojo bažnyčios brolijos XVIII–XX a.“, *Pakruojo apylinkės* (sudarė Irena Seliukaitė), Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija, Žiemgalos draugija, 42–53.
- D i d ž p e t r i s 1999 – Vytautas Didžpetris, „Pakruojo bažnyčios „Nevalninkų“ brolija“, *Žiemgalos krašto praeitis*, t. 2: *Žiemgala*. Žiemgalos leidykla, 96–104.
- F l a g a 2004 – Jerzy Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- G i n i ū n i e n ė 2016 – Asta Giniūnienė, „Nauji duomenys apie Varnių Šv. Aleksandro ir Šv. apaštalo Petro ir Pauliaus bažnyčių dailės vertybes. Varnių Šv. Aleksandro bažnyčios paveikslas „Švč. Mergelė Marija, Belaisvių Vaduotoja“, *Kultūros paminklai*, t. 20. Vilnius: Savastis, 214–216.
- G r i c i ū t ė 2005 – Liepa Griciūtė, „Lieplaukė. Bažnyčios procesijų reikmenys“, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė* (sudarė Adomas Butrimas), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 390/186–406/202.
- G r i c i ū t ė - Š v e r e b i e n ė 2011 – Liepa Griciūtė-Švėrebieinė, *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- J a n k e v i č i e n ė, J o v a i š a, S t a n k e v i č i e n ė 2007 – „Slavikai. Šv. Onos bažnyčia“, *Lietuvos sakralinė dailė*. T. I: *Vilkaviškio vyskupija*. Kn. 6: *Šakių dekanatas*. D. 2: *Naudžiai–Žvirgždaičiai* (sudarytojos Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiliūnienė), Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 333–346.
- J o v a i š a 2001 – Liudas Jovaiša, „Brolijos“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai* (sudarė Vytautas Ališauskas ir kt.), Vilnius: Aidai, 109–128.
- J o v a i š a 2006 – Liudas Jovaiša, „Konfesijos stabilizacijos metais (1655–1740)“, *Krikščionybės Lietuvoje istorija* (sudarytojas Vytautas Ališauskas), Vilnius: Aidai, 149–304.
- J o v a i š a, V a s i l i ū n i e n ė 2007 – Liudas Jovaiša, Dalia Vasiliūnienė, „Sutkai. Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos bažnyčia“, *Lietuvos sakralinė dailė*. T. I: *Vilkaviškio vyskupija*. Kn. 6: *Šakių dekanatas*. D. 2: *Naudžiai–Žvirgždaičiai* (sudarytojos Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiliūnienė), Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 445–451.
- J u z u m a s 2013 – Vincentas Juzumas, *Žemaičių vyskupijos aprašymas [1899]* (iš lenkų kalbos vertė ir parengė Mindaugas Paknys), Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus.
- K a i r i š k i s 1910 – Kairiškis, „Kairiai“, *Lietuvos ūkininkas*, nr. 40, 372.
- K l a j u m i e n ė 2005 – Dalia Klajumienė, „Lieplaukė. Bažnyčios altorių, krikštyklos ir sakyklos ansamblis“, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė* (sudarė Adomas Butrimas), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 369/165– 377/173.
- Lietuvos TSR 1973 – Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija.

- Lietuvos Respublikos* 1993 – Lietuvos Respublikos istorijos ir kultūros paminklų sąrašas (1978–1990). II dalis, Vilnius: Savastis.
- L i t a k 1997 – Stanisław Litak, „Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XVII–XVIII wiek. Rozwój i problematyka”, *Przegląd Historyczny*, t. 88, z. 2–3, 499–523.
- M a t u š a k a i t ė 1998 – Marija Matušakaitė, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Marijampolė: Ardor.
- „Mercedaryusze“ 1912 – „Mercedaryusze“, *Podręczna encyklopedia kościelna* (pod kierunkiem ks. Stan. Galla, Jana Niedzielskiego), t. XXVII–XXVIII, Warszawa, 7–8.
- M i s i u s 2005 – Kazys Misius, „Šateikiai. Savininkai ir bažnyčios istorija“, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė* (sudarė Adomas Butrimas), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 641/157–642/158.
- M i s i u s 2007 – Kazys Misius, „Pajūrio (Dauglaukio) bažnyčia“, *Tauragės kraštas: istorija, kultūra, meno paminklai* (sudarytoja Dalia Klajumienė), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 247–252.
- M i s i u s, Š i n k ū n a s 1993 – Kazys Misius, Romualdas Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios. Žinynas*, Vilnius: Pradai.
- „Niewolnictwo“ 1885 – „Niewolnictwo“, *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wehera i Weltego, z licznymi jej dopełnieniami, wydana przez X. Michała Nowodworskiego*, Warszawa, t. XVI, 258–269.
- Mūsų parapija 1937, 1939 – Mūsų parapija 1937*, nr. 3, 43; 1939, nr. 10, 123.
- P a k n y s 2008 – Mindaugas Paknys, „Liolių Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia“, *Kelmės dekanato bažnyčios ir vienuolynai* (sudarė Dalia Klajumienė), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 117–133.
- R a m o n i e n ė 2005 – Dalia Ramonienė, „Lieplaukė. Bažnyčios altorių paveiksai ir Jėzaus Nazariečio skulptūra“, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė* (sudarė Adomas Butrimas), Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 378/174–389/18.
- Relationes status* 1971 – *Relationes status diocesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1 (parengė Paulius Rabikauskas), Romae: Academia Lituana Catholica Scientiarum.
- S k r i n s k a s 1999 – Rimvydas Gedvydas Skrinkas, *Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas*, Kaunas: Judex.
- S p u r g e v i č i u s 2004 – Povilas Spurgevičius, „Judrėnų Šv. Antano Paduviečio bažnyčia“, *Kvėdarna [Lietuvos valsčiai: 10 kn.]* (sudarytojai Kazys Misius, Albina Aukso-riūtė, Povilas Krikščiūnas), Vilnius: Versmė, 257–262.
- S p u r g e v i č i u s 2013 – Povilas Spurgevičius, „Šakynos Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia“, *Šakynos kraštas*. Straipsnių rinkinys (sudarytoja Laimutė Varkalienė), Vilnius: Diemedis, 55–86.
- S t a n k e v i č i e n ė 2002 – Regimanta Stankevičienė, „Viduklės bažnyčios tapyba“, *Viduklė* (sudarytojas Antanas Pocius), Kaunas: Naujasis lankas, 514–538.
- S t a n k e v i č i e n ė 2007 – Regimanta Stankevičienė, „I.V.11. Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos paveikslo aptaisai“, *Lietuvos sakralinė dailė. Parodos Krikščionybė Lietuvos mene katalogas*. T. IV: *Auksakalystė. XIII–XX a.* Kn. 2: *Pavieniai metalo dirbiniai* (sudarytoja Jolita Liškevičienė), Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 163.
- S t a n k e v i č i e n ė 2017 – Regimanta Stankevičienė, *Antakalnio Jėzus ir kiti stebuklingojo Jėzaus Nazariečio atvaizdai Lietuvoje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- S t e m m e r 1893 – Stemmer, „Piotr Nolasco“, *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wehera i Weltego, z licznymi jej dopełnieniami, wydana przez X. Michała Nowodworskiego*, Warszawa, t. XIX, 396–399.

- Š e i ž y s 1998 – Mykolas Šeižys (Dagilėlis), „Pakruojis“, *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla* (parengė Vytautas Jagėla, Regina Laukaitytė), Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 545–548.
- T a r v y d i s 1998 – Mykolas Tarvydis, „Viešintos“, *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla* (parengė Vytautas Jogėla, Regina Laukaitytė), Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 68–79.
- V a i š n o r a 1958 – Juozas Vaišnora, MIC. *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Lietuvos katalikų mokslų akademija.
- V a l a n č i ū t ė 2009 – Janina Valančiūtė, *Judrėnų seniūnijos istorija*, Kaunas: Arx Baltica.
- V a s i l i ū n i e n ė 2007 – Dalia Vasiliūnienė, „Slavikai. Paveikslai „Švč. Mergelė Marija, Belaisvių Vaduotoja“, „Švč. Mergelė Marija Škaplierinė“ ir „Šv. Ona su Mergele Marija ir šv. Joakimu“, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 6: *Šakių dekanatas*, d. 2: *Naudžiai–Žvirgždaičiai* (sudarytojos Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiliūnienė), Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 356–362.
- V o d z i a n o w s k a 2005 – Irena Wodzianowska, „Wytyczne komisji do spraw duchowieństwa w sprawie zwalczania katolicyzmu w generał-gubernatorstwie wileńskim (1866–1868)“, *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim: Źródła i stan badań* (pod redakcją Marek Kietliński, Krzysztof Sychowicz, Wojciech Śleszyński), Białystok: archiwum Państwowe, 173–198.
- Z u r i a g a 2005 – Vincent Francesc Zuriaga Senent, *La imagen devocional en la Orden de Nuestra Señora de la Merced, tradición, formación, continuidad y variantes. Aquesta Tesi Doctoral va ser presentada a Valencia el dia 10 de Desembre de 2004*. Valencia: Universitat de Valencia. Servei de Publicacions.
- Žemaičių vyskupijos 2015: *Žemaičių vyskupijos istorija ir paveldas. Parodų knyga* (sudarė Lijana Birškytė-Klimienė, Diana Streikuvienė), Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

Regimanta Stankevičienė

Ispaniškosios Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos brolijos Žemaičių vyskupijoje: istorija ir svarba lokalioms pamaldumo tradicijoms

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Žemaičių vyskupija, bažnytinė brolija, Švč. Mergelė Marija Belaisvių Vaduotoja (lot. Beatae Maria de Mercede), mercedarai.*

Straipsnyje sukaupiti ir susisteminti duomenys apie Žemaičių vyskupijoje XVIII–XIX a. veikusias Švč. Mergelės Marijos Belaisvių Vaduotojos (lot. *Beatae Maria de Mercede*) brolijas. Referavus apie šių brolijų steigėją mercedarų vienuoliją ir jos propaguoto Marijos Belaisvių Vaduotojos kulto plėtrą Katalikų bažnyčioje, pagrindinis dėmesys skiriamas aptariamųjų brolijų Lietuvos katalikų šventovėse istorijai, jos ištirtumui ir tolesnių tyrimų problematikai.

Abiejų Tautų Respublikoje (Lenkijos Karalystėje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje) mercedarų vienuolija nebuvo įsikūrusi, o aptariamasis brolijos, dabartiniais duomenimis, veikė tik senojoje Žemaičių vyskupijoje (jos ribose iki XIX a. vidurio įvykdytos administracinės ir teritorinės pertvarkos). Čia XVIII a., pradėdamas trečiuoju dešimtmečiu, Marijos *de Mercede* brolijos buvo įsteigtos vienuolikoje ar dvylikoje šventovių: pirma įkurta vyskupijos centre, Varnių Šv. Aleksandro bažnyčioje, kitos – Liolių, Girkalnio, Šačių, Šakynos, Gardamo, Pakruojo, Kurtuvėnų, Judrėnų, Lieplaukės, Skirsnemunės ir Pernaravos (?) parapijų arba filijinėse bažnyčiose. Jos buvo įsteigtos popiežiams ir vietos vyskupams leidus po to, kai Marijos *de Mercede* kultas peržengė mercedarų vienuolijos ribas: 1696 m. popiežius Inocentas XII visoje Katalikų bažnyčioje įtvirtino Marijos *de Mercede* šventę ir skyrė jai rugsėjo 24 dieną. Su šia diena (būta ir išimčių) buvo siejami ir pagrindiniai aptariamųjų brolijų Žemaičių vyskupijoje atlydai, kitas brolijų šventės atskirai nustatydavo vietos vyskupas. Be to, su brolijų veiklos įtaka sietini dar keliose vyskupijos arba istoriškai su ja susijusiose bažnyčiose ir koplyčiose švęsti šio titulo atlydai.

Marijos Belaisvių Vaduotojos brolijų veikla paliko toliau tyrinėtinių pėdsakų Žemaičių vyskupijos pamaldumo kultūroje ir Marijos temos dailėje. Šių brolijų Žemaičių vyskupijoje tyrimas papildo žinias apie ispaniškosios pamaldumo kultūros ir meno poveikį šio Lietuvos regiono katalikiškosioms tradicijoms.

Regimanta Stankevičienė

Spanish Confraternities of Our Lady of Mercy, the Redeemer of Captives in the Samogitian Diocese: History and Importance to Local Piety Traditions

S u m m a r y

Keywords: *Samogitian Diocese, confraternity, Our Lady of Mercy, the Redeemer of Captives (Latin: Beatae Maria de Mercede), Mercedarians.*

The article has gathered and systematised data about the confraternities of Our Lady of Mercy and the Redemption of the Captives (Latin: *Beatae Maria de Mercede*) that were active in the Samogitian Diocese in the 18th and 19th centuries. After a short introduction of the religious order of Mercedarians, the founder of these confraternities, and the spread of the cult of Our Lady of Mercy in the Catholic Church promoted by the order, the article concentrated on the history of the said confraternities in Lithuanian Catholic churches and the scope of existing research as well as possible directions of further investigations.

The Mercedarians themselves have never settled in the Polish-Lithuanian Commonwealth (Kingdom of Poland and the Grand Duchy of Lithuania) and, based on currently available data, the said confraternities only operated in the old Samogitian Diocese (its former area before the administrative and territorial reform that took place in the mid-19th century). Here, since the 1720s, 11 or 12 confraternities of Our Lady of Mercy have been founded in churches starting with the Diocese centre in Varniai: Varniai St. Alexander Church and parish churches or chapels of ease of Lioliai, Girkalnis, Šatės, Šakyna,

Gardamas, Pakruojis, Kurtuvėnai, Judrėnai, Lieplaukė, Skirsnemunė and Pernarava (?). The popes and local bishops permitted to found them after the cult of Our Lady of Mercy spread outside the Mercedarian order: in 1696 pope Innocent XII extended the feast day of Our Lady of Mercy to the entire Catholic Church dedicating September 24 for this purpose. The main indulgence feasts of the said Samogitian confraternities were associated with this day (although there were exceptions) and the dates for other events of the confraternities used to be separately set by the local bishop. Indulgence feasts of the same title that used to be celebrated in several more churches and chapels of this diocese or historically related areas were likely influenced by these confraternities as well.

These confraternities of Our Lady of Mercy have left some traces in the religious culture of the Samogitian Diocese and Marian art that need further research. The investigation of these confraternities in the Samogitian Diocese deepens our knowledge of the impact of the Spanish religious culture and art on the Catholic traditions of this Lithuanian region.

R e g i m a n t a S T A N K E V I Č I E N Ė
Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Saltoniškių g. 58
LT-08105 Vilnius
[regimanta1@yahoo.com]

Straipsnis gautas 2019 m. rugsėjo 14 d., priimta 2020 m. vasario 12 d.
Received 14 September 2019, accepted 12 February 2020.